

УДК 811.111.2'276.6:636

С. А. Вискушенко,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
svetlana81v3@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1557-1984

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ДВОМОВНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ТЕМАТИЧНОГО СЛОВНИКА ФАХОВОЇ МОВИ ТВАРИННИЦТВА

Статтю присвячено дослідженню теорії укладання двомовного термінологічного тематичного словника. Увагу зосереджено на узагальненні та систематизації існуючих головних підходів сучасної лінгвістики до вивчення принципів побудови двомовних термінологічних тематичних словників. В роботі розглянуто загальні риси, які вирізняють двомовний термінологічний тематичний словник від звичайного перекладного й встановлено його недоліки.

Ключові слова: лексикографія, двомовний термінологічний словник, тематичний словник, лексикографічна концепція, макроструктура, мікроструктура.

Постановка проблеми. Враховуючи той факт, що бурхливі темпи розвитку в усіх сферах діяльності людства призводять до розширення контактів та глобалізації процесів фахової комунікації, варто констатувати той факт, що назріла нагальна потреба в двомовних термінологічних тематичних словниках різних фахових мов. Вважається, що словники такого типу уможливають обумовити єдині загальні межі термінологічного поля певного фаху на рівні декількох мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні теоретичні та практичні аспекти вивчення загальних принципів й опис досвіду укладання словників різного типу, на які ми спираємося у своєму дослідженні, можна знайти в працях І. М. Гетьмана, О. М. Демської, В. В. Дубічинського, І. С. Кудашева, В. В. Морковкіна, Н. Felber, R. P. Roberts, L. Zgusta та багатьох інших мовознавців.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що незважаючи на плідну розробку теорії укладання двомовних термінологічних тематичних словників у вітчизняній науці, наразі в лінгвістиці не склалося консолідованого підходу до загальних принципів роботи над створенням словників цього типу, до кінця не з'ясовано особливості їх структурної організації. У рамках термінологічної лексикографії рішення цих задач тільки намічається. Як вже нами (Вискушенко С. А.) раніше інтерпретувалося див. [1; 2], лексикографічні доробки вважаються важливим кроком до упорядкування, стандартизації лексики певної галузі знання, адже такий словник, будучи результатом лексикографічного опису певної терміносистеми, виступає нормативним документом, у який входять кодифіковані терміни, що орієнтують користувачів на правильне їх застосування. Це, у свою чергу, буде сприяти покращенню контактів і порозумінню між фахівцями різних країн. Саме тому аналіз особливостей і принципів укладання двомовних термінологічних тематичних словників є вкрай актуальним.

Мета статті полягає у дослідженні проблеми обґрунтування та побудова єдиної концепції розробки двомовних термінологічних тематичних словників, оскільки процес роботи над укладанням словника має спиратися на певний загальний "каркас".

Виклад основного матеріалу. Отже, розглянемо специфіку двомовного термінологічного тематичного словника. Виходячи з назви, можна стверджувати, що в моделі такого словника будуть поєднуватися риси термінологічного, тематичного та перекладного словників, тобто базовими характерними ознаками такого словника є тематичне згрупування лексики однієї мови з одночасним перекладом іншою мовою. Основним цільовим призначенням двомовного термінологічного тематичного словника є розкриття сучасного значення терміна. Він може слугувати засобом перекладу, сприяти виробленню термінологічної норми та її затвердження як обов'язкового варіанта, допомагати фахівцям удосконалювати рівень володіння певною фаховою мовою. Іншими словами, як вже в наших роботах підкреслювалося див. [1; 2], словники такого типу забезпечують ефективність та усувають двозначність у спілкуванні в різних галузях науки, техніки чи виробництва, виступаючи посередниками між фахівцями, чим ще раз підкреслюють свою актуальність та універсальність. Наступною його особливістю є те, що такі словники укладаються, керуючись принципом системності й тим самим отримали статус "помічника" в структуруванні, класифікації, моделюванні понять і зв'язків тієї чи іншої предметної галузі, яка обумовлює коло інтересів певної групи фахівців. Їхньою базовою метою є відновлення семантичних відношень і зв'язків між лексичними одиницями певної фахової мови, які порушені в словниках, побудованих тільки за алфавітним принципом. Під зв'язками розуміють синонімічні, антонімічні, омонімічні, родово-видові, асоціативні, зв'язки за принципом "частина-ціле", "об'єкт-ознака" і т.п. [3: 89]. Ще однією позитивною рисою, яка вирізняє двомовний термінологічний тематичний словник від звичайного перекладного, є те, що тематичне групування уможливує вивчати лексику системно, що, у свою чергу, сприяє її кращому засвоєнню.

З іншого боку, незважаючи на велику кількість позитивних сторін такого явища, як двомовний термінологічний тематичний словник, не варто також забувати і за протилежний "бік медалі". Для повноцінного розгляду цього питання та отримання адекватних результатів неможливо обійтись без критичних зауважень, якими б неочікуваними вони не були. Таким чином, особливого значення набуває той факт, що при розробці двомовного термінологічного тематичного словника лінгвістичні доводиться вирішувати низку проблем. Проведений аналіз наукової літератури з означеної проблематики [3; 4; 5; 6; 7; 8] дозволяє виділити наступні найбільш вагомими труднощі, які можуть виникнути під час укладання словника: 1) визначеність із глибиною та деталізацією словника, а саме: типом і видом термінологічної лексики, яка буде включена в словник, а яка залишиться за його межами; 2) обумовлення характеру словника, тобто структури словникових статей; які види інформації про термін і ступінь його деталізації буде включено в словник; 3) забезпечення смислової рівноцінності в значеннях термінів на рівні двох мов, оскільки деякі терміни не мають точних, готових еквівалентів у мові перекладу; 4) недостатня сучасність словника, перенасичення застарілими даними.

Отже, очевидним є те, що від вдалого розв'язання відповідних задач залежатиме, наскільки вихідний матеріал буде довершений і чи матиме ті чи інші хиби. Факторами, які впливають на успішне вирішення вищезазначених проблем є: 1) особисті та кваліфікаційні якості лексикографа, а саме: рівень його освіти, приналежність до певної наукової школи, досвід участі в подібних проектах; 2) нестача ресурсів, а саме: людських, технічних, часових, матеріальних; 3) рівень співпраці укладача з представниками відповідної професійної сфери знання чи людської діяльності майбутнього словника; 4) джерела словника та практичні методи відбору одиниць; 5) специфіка фаху, а отже, і фахової мови, наприклад, рівень її абстракції; 6) наявність уже виданих словників з певної галузі знання (конкуренція).

Таким чином, розробка та укладання будь-якого, зокрема й двомовного термінологічного тематичного словника, є доволі складною процедурою, яка потребує від авторів не тільки достатньо високого рівня кваліфікації, а й терпіння [1: 193].

Надалі представимо власну концепцію розробки двомовного термінологічного тематичного словника англійської фахової мови тваринництва, спираючись на найбільш істотні позиції різних дослідників у межах означеної проблеми. Під поняттям лексикографічна "концепція" словника, підтримуючи думку О. М. Демської, розуміємо "систему поглядів на статус, тип, призначення, обсяг, структуру, принципи відбору описуваних одиниць і засади їх словникового опису". Підкреслюється, що лексикографічна концепція хоч і є типовою, але все ж таки має індивідуальний характер; кожен певний словниковий опис спирається на власні засади, вдається до своїх рішень. Цю теоретичну складову словника необхідно формувати перед початком збору лексичного матеріалу та укладання словникового реєстру [7: 28–29].

Так, з одного боку, майже всі науковці одностайні в тому, що розробка будь-якого словника має поетапний характер. З іншого боку, варто відзначити наявну тенденцію до варіювання кількості етапів під час його укладання. Цілком зрозуміло, що будь-який перелік кроків не можна вважати всеохопним і бездоганним, оскільки нічого в нашому світі не може претендувати на ідеальність. Проте хочемо запропонувати власний перелік етапів під час роботи над двомовним термінологічним тематичним словником, який було укладено шляхом консолідації та узагальнення досвіду учених. Отже, вважаємо, що розробка двомовного термінологічного тематичного словника передбачає такі етапи: 1) аналіз існуючих словників, дослідження потреб адресата, визначення вимог і майбутніх характеристик, розробка макро- та мікроструктури словника; 2) збір лексичного матеріалу, укладання словника, розподіл слів за семантичними полями, підбір перекладних еквівалентів і дефініцій; 3) оформлення словникових статей, упорядкування словника відповідно до розробленої раніше структури; 4) уточнення, редагування, перевірка відповідності отриманого продукту поставленим цілям.

Вважаємо за потрібне підкреслити той факт, що зазвичай досить важко провести межі між відповідними етапами і чітко обумовити кінець одного та початок іншого. Згідно з думкою переважної більшості науковців, етапи розробки словника не можуть бути лінійними й послідовними, навпаки, вони перетинаються та є неперервними, циклічними [9; 10]. Ця теза ще раз підтверджує факт, що розробка словника є досить складним і довготривалим процесом.

Одним з основних питань термінологічної лексикографії є визначення принципів відбору термінів, які треба внести в словник. Аналіз праць з цієї проблематики [3; 4; 5; 6] дозволяє дійти висновку, що серед мовознавців тривають дискусії щодо проблеми визначення принципів, якими доцільно керуватися при відборі мовних одиниць до двомовних тематичних термінологічних словників. Єдиним положенням, у якому науковці одностайні, є те, що базовими джерелами словників такого типу мають бути автентичні фахові тексти, а саме: 1) монографії, матеріали наукових конференцій; 2) публікації результатів теоретичних та експериментальних досліджень; 3) статті в періодичних фахових виданнях або в мережі Інтернет [1; 4; 5; 6]. Пріоритетність вищезазначених джерел обумовлена їхньою специфікою: насиченістю термінологічною лексикою, яка розкриває наукові поняття певного фаху й забезпечує їх однозначним трактуванням.

Щодо методики проектування словника, то, як уже зазначалося раніше, першочерговим завданням двомовного термінологічного тематичного словника є подання терміна як складової частки системи та репрезентація системності конкретної галузі знання чи професійної діяльності через системність термінології. Відбираються такі мовні одиниці, котрі є частиною лексичної системи відповідної фахової мови. Загальновідомо, що тематичний словник є певною мірою замкненою системою. Більше того, кожний елемент цієї системи уможливує його витлумачення за допомогою інших елементів. Таким чином, до словника буде включатися тільки термін, який є членом системи, функціонує у складі певної з основних функціонально-тематичних груп. Відповідно, системність має проявлятися і в самих тематичних групах, які об'єднуються на основі семантичної та функціональної спільності й у межах яких проявляються гіперо-гіпонімічні, синонімічні, антонімічні відношення. Для вирішення цієї проблеми необхідно провести логіко-понятійний аналіз даної терміносистеми, який включає компонентний аналіз дефініцій термінів. Варто зауважити, що при розробці будь-якого термінологічного словника невід'ємною складовою та умовою є логіко-понятійний аналіз як фахових текстів, так і дефініцій, оскільки в дефініції перелічуються диференціальні ознаки об'єкта, які виділяють його шляхом ідентифікації з іншим родо-видовим поняттям. Специфіка відповідного аналізу полягає в тому, що в словник заносяться всі термінологічні одиниці, які є планом вираження тієї чи іншої складової логіко-понятійної системи, тобто визначальним фактором є співвіднесеність з тим чи іншим поняттям в логіко-понятійній системі, незалежно від суб'єктивного відношення автора словника. Отже, тоді питання про рішення щодо включення чи ні кожного терміна в словник стає нерелевантним, тому що побудова логіко-понятійної системи та накопичення термінологічних одиниць відбуваються одночасно. Такий підхід гарантує входження в словник усіх важливих термінологічних одиниць. Крім того, систематизація лексичного складу мови допомагає відсіяти "випадкові" терміни та виявити можливі синоніми.

З метою обумовлення структури майбутнього двомовного термінологічного словника-тезаурусу було проаналізовано низку як теоретичних праць, так і вже існуючих словників. Таким чином, спираючись на дані роботи, можна констатувати, що базовими композиційними компонентами двомовного термінологічного тематичного словника є *макроструктура* і *мікроструктура*. До макроструктури дослідники відносять питання загальної структури словника й визначення характеру лексичних одиниць, які планують включити в словник [8: 16], тобто під макроструктурою розуміють організацію словника в цілому. Макроструктура словника має включати такі взаємопов'язані елементи: 1) передмова; 2) правила користування словником; 3) список умовних позначок, символів і скорочень, які використовуються; 4) корпус словника (базовий список мовних одиниць); 5) додатковий матеріал, різні додатки (схеми, ілюстрації); 6) список лексикографічних джерел. До мікроструктури відносять проблеми формату словникових статей і характеру його заповнення [8: 16]. Отже, під мікроструктурою прийнято вважати структуру окремої словникової статті. Передбачається, що мікроструктура двомовного термінологічного тематичного словника повинна мати низку особливостей: уся інформація для словникової статті буде відібрана таким чином, щоб користувач міг не тільки віднайти терміни та їхні англійські еквіваленти, але й ознайомитися з мовними особливостями. Вважається, що словникова стаття – це, так би мовити, "рівняння" між лівою і правою частинами, де перша є та, яку пояснюють, а друга – та, за допомогою якої пояснюють. Причому, ліву частину представляє *лема*, яка складається з вокабули (заголовне слово) та граматичної і фонетичної інформації про слово. У правій частині представлена експлікація семантики вокабули за допомогою перекладних еквівалентів, семантичних відношень між термінами [13; 115; 146].

Отже, беручи до уваги вищезазначену інформацію, запропонуємо схему словникової статті англійського двомовного термінологічного тематичного словника. Базові зони інформації:

Зона 1. Вхідний термін (англійська лексема). 1.1. Ідентифікаційний номер. Кожен термін повинен мати свій порядковий номер, що пропонуватиме алфавітні покажчики відповідних українських еквівалентів, а також англійських термінів за чисто алфавітним принципом. 1.2. Загальна форма терміна. 1.3. Фонетична інформація (наголос). 1.4. Необхідна граматична інформація (частина мови).

Зона 2. Наукова дефініція вхідного терміна (англійська мова). Дефініція терміна має вказувати лише на ті вагомні ознаки, які виділяють відповідний термін у його терміносфері.

Зона 3. Перекладні еквіваленти (українська лексема). Перекладні еквіваленти повинні бути точними і вмотивованими.

Зона 4. Словосполучення із вхідним терміном та їх перекладні еквіваленти. Словосполучення з вихідним терміном розташовуються за алфавітом.

Зона 5. Відсилки, які показують базові зовнішні семантичні зв'язки вхідного терміна. 5.1. Синоніми. 5.2. Антоніми.

Таким чином, наведемо приклад словникової статті англійського двомовного термінологічного тематичного словника: **lactation** [lac'tation] n. the period during which young are nourished with milk from the mother's mammary glands; лактація, період годування молоком => **suckling**

advanced ~ пізня лактація

completed ~ завершена лактація

heavy ~ підсилена лактація

Висновки та перспективи подальших досліджень. Можна зробити висновок, що тематичні термінологічні словники вважаються не просто переліком лексичних одиниць певної професійної галузі знання, а цілісна лінгвістична модель, яка сприяє класифікації, зберігання та передачі фахової інформації. Перспективою подальших розвідок може стати подальша робота над словником такого типу всієї англійської фахової мови тваринництва, спираючись на вищезазначену концепцію та беручи до уваги лексикографічні вимоги, потреби стандартизації, унормування та систематизацію лексичного складу відповідної фахової мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вискушенко С. А. Фахова мова тваринництва : лінгвокогнітивний і комунікативно-функціональний аспекти (на матеріалі британського варіанта англійської мови) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / С. А. Вискушенко. – Херсон, 2012. – 267 с.
2. Вискушенко С. А. Загальні особливості двомовного термінологічного словника-тезаурусу (на матеріалі англійської фахової мови тваринництва) / С. А. Вискушенко // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць]. – Київ : "Київський університет", 2010. – Вип. 32. – С. 105–110.
3. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : "Высшая школа", 1987. – 104 с.
4. Герд А. С. Прикладная лингвистика / А. С. Герд. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2005. – 268 с.
5. Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики / И. С. Кудашев. – Helsinki : Helsinki University Print, 2007. – 443 с.
6. Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография / В. В. Дубичинский. – Вена-Харьков : Wiener Slavistischer Almanach, 1998. – 160 с.
7. Демська О. М. Вступ до лексикографії : [навчальний посібник] / О. М. Демська. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2010. – 266 с.
8. Гринев С. В. Введение в терминологическую лексикографию : [учебное пособие] / С. В. Гринев. – М. : МГУ, 1986. – 102 с.
9. Roberts R. P. Methods of Bilingual Dictionary-Making: the Canadian Experience / R. P. Roberts // Proceedings of the Fifth International Symposium on Lexicography May 3-5, 1990. – Tübingen : Niemeyer, 1992. – P. 91–115.
10. Zgusta L. Manual of Lexicography / L. Zgusta. – The Hague : Prague Academia, 1971. – 360 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vyskushenko S. A. Fakhova mova tvarynnytstva : lnhvokohnityvnyi i komunikatyvno-funktsionalnyi aspekty (na materialy brytanskoho varianta anhliiskoi movy) [Animal Husbandry Language for Specific Purposes : Cognitive-linguistic and Communicative-functional Aspects (based on the British Variant of the English Language)] : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / S. A. Vyskushenko. – Kherson, 2012. – 267 s.
2. Vyskushenko S. A. Zahal'ni osoblyvosti dvomovnoho terminolohichnoho slovnyka-tezaurusu (na materialy anhliiskoi fakhovoi movy tvarynnytstva) [General Peculiarities of the Bilingual Terminological Thesaurus Compiling (Based on the English Animal Husbandry Professional Language)] / S. A. Vyskushenko // Movni i kontseptualni kartyny svitu [Linguistic and Conceptual Worldviews] : [zb. nauk. prats']. – Kyiv : "Kyivs'kyi universytet", 2010. – Vyp. 32. – S. 105–110.
3. Holovin B. N. Lnhvysticheskie osnovy ucheniia o terminakh [Linguistic Fundamentals of Terminology] / B. N. Holovin, R. Yu. Kobrin. – M. : "Vysshiaia shkola", 1987. – 104 s.
4. Herd A. S. Prikladnaia lnhvistika [Applied Linguistics] / A. S. Herd. – SPb. : Izd-vo S.-Piterburhskoho un-ta, 2005. – 268 s.
5. Kudashev I. S. Proektyrovanie perevodcheskikh slovarei spetsial'noi leksiki [Designing LSP Dictionaries for Translators] / I. S. Kudashev. – Helsinki : Helsinki University Print, 2007. – 443 s.
6. Dubichynskii V. V. Teoretycheskaia i prakticheskaia leksikohrafiia [Theoretic and Applied Lexicography] / V. V. Dubichynskii. – Vena-Kharkov : Wiener Slavistischer Almanach, 1998. – 160 s.
7. Dem'ska O. M. Vstup do leksykohrafiu [Introduction to Lexicography] : [navchal'nyi posibnyk] / O. M. Dem'ska. – K. : Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", 2010. – 266 s.
8. Hrinev S. V. Vvedenie v terminolohyeheskuiu leksikohrafiuu [Introduction to Terminological Lexicography] : [uchebnoie posobie] / S. V. Hrinev. – M. : MNU, 1986. – 102 s.
9. Roberts R. P. Methods of Bilingual Dictionary-Making: the Canadian Experience / R. P. Roberts // Proceedings of the Fifth International Symposium on Lexicography May 3-5, 1990. – Tübingen : Niemeyer, 1992. – P. 91–115.
10. Zgusta L. Manual of Lexicography / L. Zgusta. – The Hague : Prague Academia, 1971. – 360 p.

Вискушенко С. А. Лексикографические принципы построения двуязычного терминологического тематического словаря профессионального языка животноводства.

Статья посвящена исследованию теории разработки двуязычного терминологического тематического словаря. Особое внимание уделяется обобщению и систематизации существующих главных подходов современной лингвистики к изучению принципов составления двуязычных терминологических тематических словарей. В работе рассмотрены общие отличительные особенности двуязычного терминологического тематического словаря и установлены его недостатки.

Ключевые слова: лексикография, двуязычный терминологический словарь, тематический словарь, лексикографическая концепция, макроструктура, микроструктура.

Vyskushenko S. A. Lexicographic Principles of the Animal Husbandry Bilingual Terminological Thematic Dictionary Compiling.

The given article is devoted to the research on the theory of the bilingual terminological thematic dictionary-making. The main tendencies of contemporary lexicography are outlined. The special attention is drawn to the generalization and systematization of the major modern linguistic approaches to the bilingual terminological thematic dictionary compiling. The article highlights the information about the formation and development of the fundamental conception on the bilingual terminological thematic dictionary-making. The number of scientific views about the most important steps and principles on the dictionary compiling is analyzed. The paper focuses on the definition of the major notion of the research, namely the "lexicographic conception". The significant regard is paid to the main points by which the terminological thematic dictionary is determined. Difficulties and problems in the bilingual terminological dictionary-making are enumerated. The particular attention is paid to their solutions. The structural components of the bilingual terminological thematic dictionary are described. In particular, general peculiarities and distinctive characteristics of the macro as well as microstructures are under analysis. The results of the research can serve as the theoretical and practical basis for further study of the bilingual terminological thematic dictionaries.

Key words: *lexicography, bilingual terminological dictionary, thematic dictionary, lexicographic conception, macrostructure, microstructure.*